
СТРОГАЛЬ Т.Ю.,
викладач, кафедра теорії
та історії музики, Інститут
мистецтв Національного
педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, м Київ,
Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО- ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ ПІДЛІТКІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

У статті розглядаються педагогічні умови та принципи формування емоційно-естетичного досвіду як складової духовної культури особистості. Означені умови та принципи виділені в рамках особистісно-зорієнтованого, культурологічного та інтермодального підходів.

Ключові слова: принцип навчання, педагогічні умови, емоційно-естетичний досвід, рефлексивність, інтерпретація.

В статье рассматриваются педагогические условия и принципы формирования эмоционально - эстетического опыта как составляющей духовной культуры личности . Указанные условия и принципы выделены в рамках личностно - ориентированного , культурологического и интермодального подходов .

Ключевые слова: принцип обучения, педагогические условия, эмоционально - эстетический опыт , рефлексивность, интерпретация.

The article examines the pedagogical conditions and principles of emotional and aesthetic experience as part of the spiritual culture of personality. The mentioned terms and principles highlighted in the framework of personality- oriented , cultural and intermodal approaches.

Key words: the principle of education , pedagogical conditions, emotional and aesthetic experience, reflexivity, kinesthetichnist, interpretation.

Музичне виховання та освіта є невід'ємною частиною загального процесу, спрямованого на розвиток людської особистості. Музична освіта об'єднує знання, практичні вміння й навички необхідні учню для підняття власного рівня загальної та музичної культури, а також в подальшому для продовження продуктивної музичної діяльності. Для формування будь-якої навички, вирішення певного завдання та досягнення результатів у навчанні необхідним є врахування низки принципів та педагогічних умов, спрямованих до поставленої мети, а саме: підвищити ефективність поетапної методики формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики.

Принципи навчання - це керівні ідеї, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу. Вони носять характер самих загальних вказівок, правил, норм, що регулюють процес навчання. Принципи народжуються на основі наукового аналізу навчання і співвідносяться із закономірностями процесу навчання, встановлюваними дидактикою [11; 200].

Для забезпечення оптимальних умов формування емоційно-естетичного досвіду підлітків ми визначили такі **принципи**:

Принцип рефлексивності (Г. Падалка) спрямований на співвіднесення власних життєвих позицій, світоглядних установок зі змістом ху-

дожних образів, зіставленні життєвих цінностей підлітка з морально-світоглядними позиціями, відтвореними в мистецтві, співвіднесення найглибших переживань особистісного «Я» із художніми оцінками автора твору. [9;158]. Саме слово «рефлексія» походить від пізньолатинського «reflexio», що буквально означає «звернення назад, відображення». Я. Пономарьов, Ч. Гаджієв, С. Степанов, І. Семенов та інші досліджували рефлексію творчості, Рефлексію в рамках підходу до дослідження свідомості досліджували Г. Андреєва, Г. Бодалев, С. Кондратьєва. В рамках підходу до дослідження спілкування рефлексію досліджували К. Альбуханова-Славська, Л. Віготський, Б. Зейгарник, А. Холмогорова та інші. Традиція досліджень рефлексії в західній соціальній психології сходиться до робіт Д. Холмса, Т. Ньюкома і Ч. Кулі і пов'язана з експериментальним вивченням діадему - пар суб'єктів, включених в процес взаємодії в штучних, лабораторних умовах. Вітчизняні дослідники (Г. Андреєва тощо) відзначають, що для більш глибокого розуміння рефлексії, її необхідно розглядати не на діаді, а на більш складних організованих реальних соціальних групах, об'єднаних значущою спільною діяльністю.

Наступним принципом, важливим для нашого дослідження ми виділяємо **принцип свідомості й активності учнів у навчанні**, який передбачає

осмислений й творчий підхід до засвоєння знань. Для того, аби свідомо та ґрунтовно засвоїти знання, необхідно розуміти зв'язок даного предмету із вирішенням актуальних життєвих завдань на певному етапі розвитку учня, перспективу подальшого використання здобутих знань. Також важливими складовими даного принципу є:

- позитивні емоції
- мотиви навчання
- раціональні прийоми на уроці
- належний контроль та самоконтроль

Свідомість у навчанні забезпечується високим рівнем активності учнів, що, в свою чергу, залежить від проявленого підлітками інтересу до змісту навчального предмету. Це, в свою чергу, викликає позитивні емоції, налагодження взаємозв'язку між учителем та учнями, актуалізує важливість отриманих знань та їх зв'язок з сучасним життям підлітків. Все це допомагає опанувати матеріал більш високої складності, що, в свою чергу, впливає позитивно і на якість навчання.

На думку провідного науковця і педагога сучасності, Падалки Г., художній твір, який обирається вчителем для вивчення, «задає емоційно-естетичні орієнтири сприйняття, створює об'єктивну основу для розширення художнього тезаурусу, надає можливість учню досягнути навколишній світ, відтворений в художніх образах, усвідомити власну роль, себе в цьому світі...»[9;96] Вибір творів мистецтва (як класичного так і сучасного) напряму впливають на «формування життєвих та естетичних ідеалів» (Г.Падалка), саме від цього залежить «становлення художніх вимірів їх людського буття» (там же). Саме тому ми вважаємо, що і в сучасній музиці різних жанрів та стилів можна знайти достойні твори для вивчення на уроках музичного

мистецтва.

Наступним ми виділяємо **принцип індивідуального підходу** до учнів. Цей принцип дає змогу кожному учневі в умовах колективного навчання по-своєму оволодівати навчальним матеріалом.

Представники гуманістичної психології та педагогіки (Р.Бернс, Б.Кларк, Д.Кліланд, А.Маслоу, К.Роджерс та ін.) на протигагу фрейдизму та когнітивізму, пропонували вчителям відмовитись від звички бути «господарем» своїх підопічних, рекомендували «йти поряд з ними», постійно враховувати їхні інтереси і потреби, гарантуючи тим самим повноцінне формування особистості учнів [15;2]. Ми також дотримуємось думки, що вчитель повинен цікавитись інтересами та вподобаннями учнів та вміло використовувати їхні захоплення в педагогічному руслі.

В рамках нашого дослідження важливим є також **принцип емоційності навчання**, який полягає у створенні умов для виникнення в учнів певного емоційного стану під час навчання. Емоції підлітка можуть допомагати або заважати йому під час засвоєння знань. Саме тому важливо керувати формуванням емоцій, сприяти розвитку саме естетичних емоцій учнів, які будуть направлені на формування та розвиток емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики.

Сьогодні багато пишуть і говорять про негативний вплив «важкої» музики на психіку підлітків та юнаків. Проте енергетичний потенціал такої музики в поєднанні з мотивуючим текстом здатен підіймати в людині бурхливі почуття, емоції, що мають і позитивну спрямованість. Згадаймо лише декілька пісень, які співала вся країна під час революції гідності: «Вставай» (Океан Ельзи), «Ми прагнемо змін» (С.К.А.Й.)

– муз. В.Цоя написані в стилі рок - вони підіймали дух тисяч українців. Мотивуючими також є відомі пісні гурту Океан Ельзи («Стіна»), а також пісня білоруського співака Ляпіса Трубецького «Воины света», написані в стилі рок. Відомою стала і пісня про Україну українського репера ЯрмаK ft. Tof – «Ей 22». Ця пісня пробуджує патріотичні почуття і є близькою молодому поколінню, оскільки написана в стилі hip-hop. Чи можна говорити в даному випадку, що рок-музика негативно впливає на психіку? Адже саме ці пісні надихали тисячі українців, давали можливість вийти гніву та іншим сильним почуттям, викликали сльози очищення та радості на очах.

Звернемо увагу і на той факт, що існує безліч музики, яка справді може мати негативний вплив на учня-підлітка – погіршувати пам'ять, провокувати деструктивну поведінку, замкнутість, агресію і т.ін. В такому випадку також вчителю не варто зовсім відмовлятися від такої музики – варто показати учневі обізнаність з його улюбленим стилем, ввійти з ним в резонанс, допомогти пережити сильні емоції, які бентежать підлітка, і м'яко, використовуючи всі свої знання, такт і чуйність знайомити учня з «безпечною» музикою, доводячи, що і вона може допомагати пережити актуальні для нього емоції та психологічні стани.

У зв'язку з попереднім принципом не можемо обійти стороною і **принцип екологічності**, який полягає в корисності для підлітка музичного твору відповідно до його емоційного стану та потреб. Вчитель на уроці не лише подає інформацію для сприйняття, а й слідує за емоційним станом дітей, відповідно, має можливість коригувати інтенсивність та тривалість музичної композиції, її доцільність для наявного стану підлітка.

Інтенсивне використання інтелектуальних засобів як основного способу отримання та обробки інформації для особистості обертається пригніченням емоційно-чуттєвої тканини свідомості, відбувається дегуманізація психіки. Перевантаженість інтелектуальної складової обертається для підлітка порушеннями в поведінці, втому, втратою інтересу до навчання, механічним запам'ятовуванням інформації. Застосування принципу екологічності сприятиме інтуїтивному прагненню будь-якої живої системи (в нашому випадку – учнів класу) до пошуків та знаходження внутрішніх ресурсів групового та індивідуального виживання та розвитку [6].

Енерго-інформаційні коди сховані в справжньому, високому мистецтві, а не розтиражовані в низькопробній музиці, проте чи у всіх є доступ до такої музики і бажання цей доступ мати? Розкрити учням потенціал такого мистецтва та створити якісну мотивацію може і повинен саме вчитель музичного профілю, створивши оптимальні умови для формування та розвитку емоційно-естетичного досвіду учнів.

Важливо звертати увагу не лише на музику, а й на тексти пісень, якими захоплюються підлітки, адже, як відомо, тексти пісень діють напряду на підсвідомість людини. Особливо це стосується несформованої психіки підлітка, - в них можуть міститись прямі заклики або ж контекстний зміст), а значення текстів сприймається буквально. Як зазначає М.Бугров, у музики немає чистого змісту, проте наша підсвідомість вибудовує цілу систему абстрактних зв'язків, які і є прихованим «змістом музики».

Принцип кінестетичності або **чуттєвості** полягає у сприйманні підлітком твору мистецтва якомога більшою частиною аналізаторів (слу-

ховими, зоровими, тактильними) та реалізується через поєднання різних видів діяльності на уроках музичного мистецтва.

Варто зазначити, що вищеперераховані принципи варто застосовувати комплексно, - тільки в такому випадку вони забезпечать формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музичного мистецтва.

Обґрунтування теоретичних основ дослідження дало можливість визначити *специфічні педагогічні умови*, які підвищують ефективність поетапної методики формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики.

В науковій літературі зустрічаємо багато визначень поняття «педагогічні умови» [1],[7],[16]. Зауважимо, що педагогічні умови ми будемо сприймати як *обставини, за яких існують явища, в яких розгортається дія фактора*.

Першою педагогічною умовою яка дозволить ефективно формувати емоційно-естетичний досвід учнів підліткового віку на уроках музики ми визначили *активізацію емоційно-естетичної спостережливості через розвиток образної уяви*.

Спостережливість – це здатність помічати в предметах і явищах малопомітні, але водночас суттєві чи важливі для певної мети деталі, ознаки або властивості. Емоційна спостережливість перш за все вирізняється в тих учнів, у яких на високому рівні існує *емоційна вразливість та емоційна чуйність*.

Як зазначає О.Винославська, «*Вразливість* - це сила впливу на людину різних стимулів, період їх збереження в пам'яті та сила реакцій на них» [18]. Вона проявляється у бурхливому емоційному реагуванні на події, ситуації, предмети, стосунки, її зумовлюють типологічні (тип нервової систе-

ми) особливості людини, життєвий досвід, спонукальна сфера, час, відсутність самовладання. У вразливих людей емоції переважають над пізнавальною функцією сприйняття світу. На відміну від емоційної вразливості *емоційна чуйність* - здатність входити в емоційний резонанс із оточуючими, співпереживати, бути разом. Емоційна чуйність стає засобом входження в енергетичне поле іншої людини, пробуджує здатність до емпатії. Наділені нею люди легко і швидко емоційно реагують на різні впливи – соціальні події, процес спілкування, особливості партнерів тощо. Протилежна цьому втрата емоційного резонансу – цілковита або майже цілковита відсутність емоційної реакції на події.

Для реалізації цієї умови доцільно використовувати метод **порівняльного аналізу музичних творів**. Використання цього методу дасть змогу не лише активізувати емоційно-естетичну спостережливість учнів, а й сформувати разом з учителем власну скарбничку сучасної та класичної музики, яка відповідатиме загальноприйнятим канонам краси та виражатиме актуальні емоційні стани підлітків.

Другою педагогічною умовою є забезпечення емоційної насиченості процесу навчання. Часто в підлітків улюблена музика пов'язана з певними переживаннями, важливими для них в даний період – кохання, любов, розлука, стосунки з друзями (поява нового друга або ж розставання зі старим другом), непорозуміння з батьками, якась яскрава подія з особистого життя, прагнення знайти відповідь на хвилююче питання. Вчитель музичного мистецтва, спираючись на власний досвід, може запропонувати учневі інші твори, які, на його думку, можуть викликати такі ж емоції (причому на першому етапі ці емоції можна не

проговорювати вголос, - коли дитина буде готова - вона сама поділиться). Поміркувавши з учнем, як саме герой цього твору (або автор картини, що переживав в даний період свого життя схожі емоції) знайшов вихід з даної ситуації, спонукати учня до роздумів «що я можу зробити?...». Пізніше можна запропонувати висловити своє рішення або свої емоції через інший вид мистецтва (танець, малюнок, глину або тісто, пластилін чи написавши невеличку розповідь від третьої особи). Таким чином, використовуючи різні види мистецтва, учень знаходитиме відповіді на життєво важливі запитання, отримуючи позитивний досвід вирішення власних проблем екологічним способом. Це і покликана робити арт-терапія, - а трансформування власних почуттів та переживань в через інші види мистецтва - вища форма проживання події, що стане значним внеском у формування власного емоційно-естетичного досвіду.

Для ефективного формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики досить важливим є налагодження зв'язків з кращими представниками молодіжних субкультур, запрошення їх на відкриті уроки, слухання їх повчальних життєвих історій - як вони досягли в житті таких висот і т. ін. Сюди ми також відносимо перегляд фрагментів фільмів на задану тематику та читання літературних творів (уривки прози, поезія). Для реалізації цієї умови доцільно, на нашу думку, використовувати **метод суб'єктивної оцінки пред'явлених фрагментів музичних творів** (за В.Пушкар) - опитувані дають детальну оцінку лише відомих їм жанрів. Всю іншу музику оцінюють однаково, загальними фразами. Також актуальним тут буде **метод миттєвого враження** - створення творчого продукту одразу

після знайомства з твором мистецтва дасть змогу виразити актуальні емоції та закріпити результат. Мета даного методу - навчитись висловлювати актуальні емоції тут і зараз, трансформуючи їх у творчий продукт.

Для того, аби діяльність учнів була продуктивною, **ми виділяємо третю педагогічну умову - розвиток індивідуальної картини естетичного сприйняття учнів в процесі аналітичного, інтерпретаційного та рефлексивного вивчення творів мистецтва** - збагачує естетичний смак підлітка, розширює власний досвід новими ідеалами.

Як відомо, саме через естетичне сприйняття (наряду з почуттями, судженнями, смаками та ідеалами) формується естетична свідомість, яка, в свою чергу, виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості. Естетичні сприйняття виявляються у спостережливості, вмінні помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, дає змогу відчувати радість від побаченого, відкритого. Звертаючись до проблеми *аналітичного, інтерпретаційного та рефлексивного вивчення творів мистецтва* зауважимо, що:

Аналітичне вивчення творів мистецтва - передбачає опис структурних елементів явища, що вивчається, виявлення причин, які лежать в його основі і обумовлюють його характер, поширеність, гостроту та інші властиві йому риси. Якщо під час аналітичного вивчення твору виявляються зв'язки між характеристиками явища, яке вивчається, визначають, чи має воно причинний характер.

На відміну від аналітичного, *інтерпретаційне вивчення мистецьких творів передбачає власне бачення виконання твору мистецтва (на уроках музики це більшою мірою відноситься до виконання пісень), що в*

свою чергу, передбачає наявність певного емоційно-естетичного досвіду в учня (**інтерпретація** (лат. *interpretatio*) — це роз'яснення, тлумачення, відтворення).

Рефлексивне вивчення творів мистецтва спрямоване на дослідження власних почуттів і думок, які виникають під час та після спілкування з твором мистецтва. У філософському розумінні **рефлексія** – поняття філософського дискурсу, що характеризує форму теоретичної діяльності людини, яка направлена на осмислення власних дій, культури та її основ; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку душевно-духовного світу людини.

Чи будь-який твір мистецтва для глядача може бути доступним переживанню, відповідно, повної реалізації його суспільної цінності та смислу? Звісно, ні. Лише співзвучне психічному змісту та його напрямку у глядача. А для цього глядач або слухач повинен мати вже певний досвід переживання відповідних емоцій, що, в подальшому і викликатиме резонанс з витвором мистецтва.

Головна цінність творів мистецтва та спілкування з ним – творче переживання, духовний підйом, очищення та вихід на вищий ступінь розвитку. Під час проведення уроку вчитель має можливість проводити порівняння творів світового музичного мистецтва та сучасних творів молодіжних субкультур – це сприятиме набуття досвіду музичного сприймання різної музики підлітками, розвитку музичної пам'яті, критичного мислення та емоційно-чуттєвої сфери. Твори мистецтва часто викликають складні емоції та переживання, які неможливо однозначно віднести до позитивних або негативних. У кожної людини протягом життя формується власне ставлення

до різноманітних мистецьких явищ, та й ідеали краси в наш час дещо змінились. Саме тому естетичні явища минулого не завжди викликають емоційний відгук у підлітка, особливо коли з таким мистецтвом він раніше не був знайомий. Кожне мистецьке явище учень піддає аналізу лише після того, як відчує первинну емоційну реакцію на нього. Так, входячи в резонанс з музичним твором, іноді не знаючи, що саме він чує – відчуває, що музика подобається, а вже після запитання «що це?» - відбувається аналіз та збір необхідної інформації (автор, назва, стиль і т. ін.). Інколи ж навпаки – учень знайомиться з музичним твором після невеликої передісторії про сам твір та виконавця, а тому має певні очікування (інколи наперед - неприйняття) від музичного твору. В такому разі бажано проводити паралелі з уже відомими творами мистецтва, в тому числі сучасного, які раніше уже зацікавили підлітка тематикою, історією або ж смисловим наповненням. Тоді і музичний матеріал буде сприйматись інакше.

Повне занурення в музику можливе лише тоді, коли учні вміють її слухати. Навички слухання музики, вслуховування (пасивні форми музикотерапії) в неї формуються не одразу, проте вчителів під силу допомогти учням за умови постійного контролю. Отже, під час слухання музики важливо не відволікати увагу на сторонні справи, всі предмети покласти з рук (окрім випадків малювання під музику), сісти зручно, можна закрити очі. Декілька секунд варто просто глибоко подихати, слідкуючи за своїм диханням. Музика не повинна бути надто гучною, краще поступово посилити звучання, якщо в цьому є необхідність. По завершенні слухання – знову кілька секунд тиші – мозку потрібен час для обробки інформації. Перші запитання - «Що

ви відчули?», «Які асоціації виникли під час слухання?», «Які образи виникли перед очима під час слухання?», «на що схожі ці образи?», «Чи виникли у вас подібні образи при прослуховуванні інших творів? Яких?». Свої думки можна запропонувати учням записати або замалювати. Хорошим терапевтичним ефектом володіє малювання під музику – так зване експресивне вираження власних емоцій вже під час прослуховування. Це дозволяє краще зрозуміти власні відчуття від прослуханого твору, а також повніше їх описати в подальшому. Актуальним тут може бути використання **методу імітаційного моделювання** (ґрунтується на ідентифікації з конкретною людиною, станом, ситуацією)

Важливим моментом є формування установки на сприймання музичних творів підлітками: обговорити особистість автора та виконавця музичного твору, його життєвий шлях (найяскравіші моменти), історію створення твору а також обговорити у групі які почуття та асоціації викликає музичний твір, з якими творами мистецтва можна його порівняти, яку змістову інформацію несе даний твір.

Четвертою педагогічною умовою є забезпечення особистісного відношення до мистецтва на основі власного досвіду – через систематичну роботу з творами мистецтва (обговорення їх засобів виразності, сюжету, емоційного відгуку на твір). Кабалевський Д. зазначав: «Різні жанри музики (серйозні і легкі) – це прояв різних сторін єдиного світу музики, своєрідна форма відображення життя і частин самого життя» [4;83].

Наявність власного досвіду спілкування з різними видами мистецтв дозволить учням встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між емоційно-образним змістом та засобами

художньої виразності. Саме тому вчителю музичного мистецтва необхідно самому познайомитись не лише з шедеврами світового класичного мистецтва, а й поцікавитись сучасним мистецтвом, близьким та зрозумілим сучасним підліткам. Проведення паралелей між сучасним мистецтвом та класичним дасть змогу повніше розкрити матеріал, зацікавити учнів, доступно та легко пояснити складні явища, які відбувались та відбуваються в мистецтві, а також завжди оцінювати емоційний стан класу та окремих учнів, знайти індивідуальний підхід до кожної дитини. Як відомо «якість музичної освіти безпосередньо пов'язана з розвитком творчої активності, ініціативи, самостійності учасників освітнього процесу» [15;1]

Учні можуть реалізовувати власний досвід разом із старшокласниками – готувати цікаві матеріали, концерти та виступи для інших школярів. Це допоможе порозумітися представникам різних субкультур, зрозуміти, звідки виходить коріння кожного з напрямків (а воно зазвичай іде з музичного мистецтва попередніх епох). Учнім варто вести щоденники самозвіту, в яких вони будуть записувати власні почуття та емоції, які викликає в них прослухана музика, картина, танець чи похід у театр – на уроках та в позаурочний час.

Оскільки провідна діяльність підлітка – спілкування, доречно висловлювати власні думки на уроці у формі діалогу, полілогу, причому не лише вербально (тобто словесно) а й через мистецьку діяльність – у діалозі в танці, музичній інтерпретації на різних інструментах, використовуючи елементи ізотерапії, ритмотерапії та інших арт-терапевтичних напрямків.

У забезпеченні цієї умови можуть допомогти **проблемно-пошуковий**

метод, метод мистецтвотерапії, кіно-терапії та ін.

Саме такий комплексний підхід до вивчення музики різних епох та стилів (в тому числі і сучасної, місце якій взагалі не відведене в сучасних програмах з музичного мистецтва) дасть змогу розвиватись учням повноцінно та гармонійно, різнобічно та ефективно. Звісно, окрім прагнень допомогти підлітку гармонійно розвиватись, існує багато перешкод на шляху ста-

новлення молодшої особистості, багато речей, які заважають формуванню його повноцінного емоційно-естетичного досвіду.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, хочемо наголосити, що лише комплексне використання перерахованих принципів та педагогічних умов можуть забезпечити повноцінне формування емоційно-естетичного досвіду підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад і голов.ред. В.Т.Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. - 1440с, с. 1295
2. Вышегородцева С. Проблемы и перспективы музыкальной психологии и психотерапии в современном мире // Музыкальная психология и психотерапия №1/2007 июль-август с.13-14. Точка доступа http://www.atpp.ru/files/01.Muz_Psih%281_2007%29.pdf
3. Заика Е.В., Маршкетерия против уныния - выстоять в беде и достичь победы! //Заика Е.В. «МУЗЫКАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ПСИХОТЕРАПИЯ» № 2 / 2007. – С. Локк, Дж Досвід про людський розум. Избр.филос. твору. – М., 1960. Точка доступа <http://www.vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology/134-other-psychology/792-reflection-teacher-reflection>
4. Зеленецька І.О. Мистецтво. Освіта. Наука. Життя. Афоризми, думки, поради /І.О. Зеленецька. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2009. – 224с.
5. Лебедева Л.Д. Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя дисс....доктора пед..наук 13.00.01. Ульяновск, 2001 - 383с.
6. Лушин П. Образовательная программа популяризации прикладных психологических технологий в Украине: «Как помочь экологично?» Точка доступа http://ecofacilitation.ucoz.com/index/kak_pomogat_ekologichno/0-38
7. Манько, В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161,, с. 153–161
8. Науменко С.І. Психологія музичної діяльності. – Чернівці: ПП «Видавничий дім «Родовід», 2015. – 408с. - С.102
9. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Галина Микитівна Падалка – К.: Освіта України, 2008 – 274с.

10. Падалка Г.М. «Учитель, музика, діти. - с.23
11. Підкасистий П.І. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів пед. вузів і педагогічних коледжів. - М: Педагогічне товариство Росії. - 640 с., 1998 С.200
12. Прокопенко О. Психологічна корекція емоційно-вольової саморегуляції підлітків з розумовою відсталістю засобами музичної терапії с.121 точка доступу http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=434
13. Тиунова Т. Использование арт-терапевтических методов в психолого-педагогическом сопровождении образовательного процесса Стр.21 / Методы арт-терапевтической помощи детям и подросткам: отечественный и зарубежный опыт / под ред.А.И.Копытина. - М.: Когито-Центр, 2012. - 286с. - С.21
14. Уэлси К. Часть целого: арт-терапия в школе // Арт-терапия: Сост. и общая редакция А.И.Копытина. - СПб.: Питер, 2001. - С.160-181.
15. Федоришин В.І. Теорія та методика фахової підготовки майбутніх учителів музики на акмеологічних засадах - автореф дис...доктора пед..наук за спец.13.00.02 – теорія та методика муз.навчання – НПУ ім.М.П.Драгоманова. - К., 2014 – 44с.
16. Федорова, О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. - М. : Высшая школа, 1970. - 301 с.
17. [<http://ponjatija.ru/taxonomy/term/1319>]

TRANSLITERATION OF RESOURCES:

1. Velikiy flumachniy slovník suchasnoYi ukraYinskoYi movi /Uklad I golov.red. V.T.Busel. - K.: Irpln: VTF "Perun", 2004. - 1440s, s. 1295
2. Vyishegorodtseva S. Problemy i perspektivy muzyikalnoy psihologii i psihoterapii v sovremennom mire // Muzyikalnaya psihologiya i psihoterapiya #1/2007 iyul-avgust s.13-14. Tochka dostupu [http://www.ampp.ru/files/01.Muz_Psih\(1_2007\).pdf](http://www.ampp.ru/files/01.Muz_Psih(1_2007).pdf)
3. Zaika E.V., Marsheterapiya protiv unyiniya - vyistoyat v bede i dostich pobedy! //Zaika E.V. «MUZYKALNAYA PSIHOLOGIYA I PSIHOTERAPIYA» # 2 /2007. - S. Lokk.Dzh Dosvld pro lyudskiy rozum. Izbr.fllos. tvor. - M., 1960. Tochka dostupu <http://www.vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology/134-other-psychology/792-reflection-teacher-reflection>
4. Zelenetska I.O. Mistetstvo. Osvlta. Nauka. Zhittya. Aforizmi, dumki, poradi / I.O. Zelenetska. - Kamyanets-Podl'skiy: FOP Sisin O.V., 2009. - 224s.
5. Lebedeva L.D. Pedagogicheskie osnovy art-terapii v obrazovanii uchitelya diss.... doktrora pед..наук 13.00.01. Ulyanovsk, 2001 - 383s.
6. Lushin P. Obrazovatel'naya programma populyarizatsii prikladnykh psihologicheskikh tehnologiy v Ukraine: «Kak pomogat ekologichno?» Tochka dostupu http://ecofacilitation.ucoz.com/index/kak_pomogat_ekologichno/0-38
7. Manko, V. M. Didaktichni umovi formuvannya u studentiv profeslyno-plznavalnogo Interesu do spetsialnih distsiplin / V. M. Manko // Sotsializatsiya osobistosti : zb. nauk. pr. Natsionalnogo pedagogichnogo universitetu Im. M. Dragomanova. - K. : Logos, 2000. - Vip. 2. - S. 153-161,, s. 153-161

8. Naumenko S.I. *PsihologIya muzichnoYi dIyalnostI*. – ChernIvtsI: PP «Vidavnichiy dIm «RodovId», 2015. – 408s. – S.102
9. Padalka G.M. *PedagogIka mistetstva: TeorIya I metodika vIkladannya mistetskih distsiplIn* / Galina MikitIvna Padalka – K.: OsvIta UkraYini, 2008 – 274s.
10. Padalka G.M. «Uchitel, muzika, dIti. – s.23
11. PIdkasistiy P.I. *PedagogIka. Navchalniy posIbnik dlya studentIv ped. vuzIv I pedagogIchnih koledzhIv*. – M: PedagogIchne tovaristvo RosIYi. – 640 s., 1998 S.200
12. Prokopenko O. *PsihologIchna korektsIya emotsIyno-volovoYi samoregulyatsIYi pIdlItIklv z rozumovoyu vIdstallstyu zasobami muzichnoYi terapIYi s.121 tochka dostupu http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=434*
13. Tiunova T. *Ispolzovanie art-terapevticheskikh metodov v psihologo-pedagogicheskom soprovozhdenii obrazovatel'nogo protsessa Str.21 / Metody art-terapevticheskoy pomoschi detyam i podrostkam: otechestvenniy i zarubezhniy opyt / pod red.A.I.Kopyitina*. – M.: Kogito-Tsentr, 2012. – 286s. – S.21
14. Uelsbi K. *Chast tselogo: art-terapiya v shkole // Art-terapiya: Sost. i obschaya redaktsIya A.I.Kopyitina*. – SPb.: Piter, 2001. – S.160-181.
15. Fedorishin V.I. *TeorIya ta metodika fahovoYi pIdgotovki maybutnIh uchitelIv muziki na akmeologIchnih zasadah - avtoref dis...doktora ped.. nauk za spets.13.00.02 – teorIya ta metodika muz.navchannya – NPU Im.M.P.Dragomanova*. – K., 2014 – 44s.
16. Fedorova, O. F. *Nekotoryie voprosyi aktivizatsii uchaschihsya v protsesse teoreticheskogo i proizvodstvennogo obucheniya / O. F. Fedorova*. – M. : Vysshaya shkola, 1970. – 301 s.
17. [<http://ponjatija.ru/taxonomy/term/1319>